

порядке определить инициаторов и участников проведения дебатов, их права и обязанности, процедуру дебатов, их продолжительность, и др.

Во-вторых, казахстанский Конституционный закон «О выборах» предусматривает гарантии равных условий для всех кандидатов при освещении избирательной кампании средствами массовой информации. Вместе с тем, для более полной реализации принципов информационного обеспечения выборов, свободного волеизъявления граждан желательным было бы расширить гарантии предоставления бесплатного эфирного времени на выборах в Республике Казахстан. В целях гарантирования принципа равенства кандидатов, а также обеспечения партиям, участвующим в выборах, дополнительного бесплатного освещения в СМИ, финансируемых государством, увеличения объема информации избирателям, целесообразно было бы увеличить объем бесплатного эфирного времени, предоставив каждому кандидату право на 60-минутное выступление по государственному телевидению, 30-минутное выступление по государственному радио, на публикацию трех статей в государственных органах печати в объеме не более 0,5 печатного листа.

Список литературы:

1. Конституционный Закон Республики Казахстан от 1995 г., (с изменениями и дополнениями, внесенными Конституционным законом от 29.06.2018г. №162-VI) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1004029#pos=3;-232

2. Федеральный закон РФ «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» от 12.06.2002 N 67-ФЗ (в ред. Федерального закона РФ от 09.03.2016 N 66-ФЗ) // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119/

3. Конституции государств Европейского Союза. - М.: НОРМА-ИНФРА, 1997. – 816 с.

4. Конституционный Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституционный закон Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» от 9 февраля 2009 г. №124-IV // Казахстанская правда. - 2009. - 13 февраля.

КӨШІ-ҚОНЫҢ ЖІКТЕЛУІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Божқараұлы А., з.ғ.к., доцент, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Искаков И.М., Б.Бейсенов атындағы ҚР ІІМ Қарағанды академиясының 1-курс PhD докторанты, полиция майоры

Көші-қон құқығының институттары мен нормаларының құрылымы халық көші-қонының әр алуан түрлері мен топтарынан тұрады. Зерттеуде анықталғандай, халықтың көші-қонына күрделі әлеуметтік феномен ретінде көптеген мамандық иелері – демографтар, экономистер, географтар, тарихшылар, этнологтар, әлеуметтанушылар, құқықтанушылар, саясаттанушылар зерттеу жүргізеді. әрбір білім саласының аясындағы ғылыми талдау жасаудың мақсаты мен сипатына байланысты көші-қонды талдаудың, атап айтқанда анықтамасына, тұрпатына және зерттеу әдістеріне арнайы көзқарас қалыптасады.

Демографиялық, әлеуметтану мен экономикалық зерттеулерде «көші-қон» түсінігінің кең көлемдегі мәні оның ұзақтығына, реттелуіне немесе мақсаттылығына байланыссыз халықтың қандай да бір қоныс аударуын білдіреді. Демек, көші-қон деп тұрғылықты жерін тұрақты немесе уақытша өзгертуге байланыссыз қоныс аударуға әкелетін халықтың осындай көшіп-қонуын айтамыз.

«Көші-қон» термині тар мағынада бір мезгілде екі жағдайды білдіретін: біріншіден, халық бір мекен-жайдан екіншісіне көшіп қонады, екіншіден, қоныс аудару тұрақты мекен-жайды өзгертуді білдіретін аумақтық тұтастық үлгісіне қатысты қолданылады. Мұндай көзқарастағы көші-қон процестеріне кезеңдік немесе маусымдық қоныс аударулар (туристік, іскерлік, оқуға байланысты) және бағарлы көші-қон актілері (тұрғын жерінен жұмыс орнына дейін және кері бағыты) кірмей қалады.

Әлеуметтік-экономикалық және саяси-құқықтық талдау нысаны ретінде көші-қон қозғалысының ерекшелігі бұл құбылыстың аумақаралық сипатымен белгіленеді. Егер табиғи құбылыстар мен басқа да ішкі демо- экономикалық процестер қоғамдағы жекелей дамуды білдірсе, ал көші-қон адамзат қоғамдастығының әр алуан аумақтық және әлеуметтік бөліктерінің өзара ықпал етуін білдіреді. Көші-

кон процесі тек географиялық, аумақтық мекеуен-жайдың ғана емес, сонымен бірге тиісті социумның, әлеуметтік, саяси-құқықтық ортаның да күрт өзгеріп отыруына жиі байланысты болады. Жеке тұлғалар бұрынғы аумақтық (географиялық) мекен-жайын тастап қана қоймайды, бір социумнан шығып жаңасына барады, бұл өз кезегінде тиісті қатынастарды саяси-құқықтық жолмен реттеу қажеттілігін тудырады.

Көші-қонды әлеуметтік-экономикалық және саяси-құқықтық жолмен талдау мен олардың жіктелуі халықтың қоныс аударуының қозғаушы күштерін, осы процеске қатысты тұлғалардың ниеттерін; көші-қон процесінің қоғамдық дамудың басқа да түрлерімен өзара байланысын анықтау мақсатында жүргізіледі. Расында, бұл көші-қон процестерінің демографиялық дамуы мен еңбек нарығының өзгеруі, әлеуметтік-экономикалық және саяси-құқықтық жағдайларына ықпал етуін бағалауға; сонымен бірге көші-қон процестерінің даму барысын, олардың алдағы беталасын және тиісті саяси-құқықтық жолмен реттелуіне баға беру үшін қажет.

Жалпы халықтың көші-қоны тұрақты немесе уақытша мекен-жайды ауыстыруға байланысты ерікті және еріксіз болып бөлінуі мүмкін.

Көші-қонның қандай себеп-салдарлары болады? Жүргізілген хғылыми талдау көрсеткендей, мүмкіндігі бар қоныс аударушылардың көшіп-қону көңіл-күйіне ықпал ететін белгілі бір объективті және субъективті факторлар болады.

Бәрінен бұрын бұл – көшу немесе мекен ауыстыруға мәжбүр ететін жағдайларды тудыратын сыртқа тебу (push) және ішке тарту (pull) деп аталатын негізгі екі фактор болып табылады. Мүмкін болатын қоныс аударудың көшіп-қону себептері тиісті экономикалық, әлеуметтік факторлардың әсерімен қалыптасады және негізінен жеке тұлғаның (немесе белгілі бір топтың) өзінің (немесе өзінің отбасының) әлеуметтік мәртебесін көтеру ниетіне байланысты болады. Көші-қонның тууына әсер ететін кешенді себептерді кең көлемде мына өлшемдермен: экономикалық; саяси; әлеуметтік; табиғи (қоршаған орта жағдайына байланысты) деп топтастыруға болады.

Көші-қон құқығы тұтас алғанда халықаралық қатынастарда бағдарлаушы қызметін атқарады. Мемлекет оның көмегімен адамдар арасындағы түрлі қарым-қатынастардың, оның ішінде көші-қон саласындағы жүріс-тұрыстың жалпыға ортақ стандарттарын белгілейді. Көші-қон құқығының бағдарлаушы қызметі көші-қон процестерін халықаралық деңгейде реттеп отыру, жеке тұлғаның жүріс-тұрыс еркіндігі құқығын қамтамасыз ету мақсатында тәртіпке келтіріп, келістіріп отыру болып табылады. Ол көші-қон құбылыстары мен процестерін жүргізуге қатысты көші-қон құқығының жалпыға ортақ стандарттары мен нормаларын қолдау, орындау және қалыптастыруға бағытталған тараптардың келісім-шарт нәтижелерімен белгіленеді.

Көші-қон құқығы құқықтың басқа да салалары сияқты әлеуметтік құбылыс болып табылады, оның әлеуметтік негізі болады, тиісті қоғамдық қатынастарды, оның ішінде халықтық көші-қон процесінде пайда болатын қатынастарды да реттеп отыру үшін туындайды және даму үстінде болады. Адамзат баласы жаратылғаннан бері халықтың көші-қоны да, сол сияқты көші-қон құқығы да бірге жасасып келеді. Көші-қон құқығының қағидалары мен қалыптасу барысын жете түсіну үшін пайда болу негіздерін, сонымен бірге көші-қон процестерінің түрлі топтары мен түрлерінің дамуындағы себеп-салдарларды үйлестіре білу қажет.

Көші-қонның қозғаушы күштері төмендегідей жіктеледі:

Экономикалық: жекелей немесе отбасы мүмкіндіктері; ресурстарға рұқсат алу; ұлттық және халықаралық еңбек саясаты мен экономикалық даму.

Саяси: соғыс және азаматтық толқу; адам құқығының бұзылуы; мемлекеттердің реформалануы; үкіметтер саясаты.

Әлеуметтік: отбасыларды біріктіру; көші-қон желісі; білім алу мүмкіндіктері; өзге жерлер мен мәдениеттер жөнінде білімнің кенеюі; нәсілдік және ұлттық құрам; дін.

Табиғи: табиғи катаклизмдер және қауіптілік; кенет басталатын табиғат апаттары; қайғылы оқиғалар; урбанизация және даму; соғысқа байланысты күйзеліс.

Аталған себептерге сәйкес солар арқылы туындайтын көші-қон процестері мен көші-қон ағымдары бөлініп шығады (жіктеледі). Көші-қонның бірыңғай, жалпыға ортақ жіктелуі болмайды. Ғалымдар арасында көші-қонды жіктеуде түрлі көзқарастар орын алған. Жіктелу негізінің өлшеміне байланысты көші-қон қозғалысының жіктелу кестесі болады.

Көші-қонды зерттеудің аса маңызды, сапалы анықталған аумақтық, әлеуметтік және саяси-құқықтық бірліктегі негізгі тұтас объектісі ұлттық аймақ болғандықтан (мемлекет немесе аумақ), қандай да бір елге қатысты, сыртқы (халықаралық) және ішкі: көші-қон қозғалысының бөлінуі шығады.

Көші-қон ұзақтығына байланысты тұрақты (тұрақты мекен-жайға қоныстану) және уақытша (қайта көшуі мүмкін); заңдылығына байланысты – ашық және жасырын болып бөлінеді. Көші-қонды жүргізу әдістеріне қарай ұйымдасқан және ұйымдаспаған (жеке) деп айырады. Алғашқылары мемлекеттік, Халықаралық органдар, кейде мемлекеттік емес ұлттық немесе халықаралық ұйымдар, қайырымдылық қорларының жәрдемімен жүргізіледі. Кейінгілері нақтылы мекемелердің материалдық және ұйымдық қолдауынсыз көшіп-қонушылардың өздерінің қаражат, күштерімен «ұйымдастырылады». Жүргізудің ұзақтығы мен әдістерінің өлшемдері халықаралықпен қоса мемлекетішілік көші-қон қозғалыстарын жіктеуде қолданылуы мүмкін, ал заңды қоныс аудару – тек сыртқы көші-қонға қатысты болады.

Сол сияқты, халықтың қоныс аударуының себептеріне, көші-қон ағымдарының түрлеріне және олардың жіктеуіне байланысты қазір көші-қонды жіктеудің мынадай кең таралған түрлері бар:

Ішкі көші-қон дегеніміз бір елдің ішіндегі халықтың қоныс аударуы, оларды тәртіп бойынша көші-қон ағымдарының бағыты бойынша орналастыруы.

Ауыл-ауыл: ауылшаруашылығы жұмыскерлерін бір ауылдық аумақтан екіншісіне көшіріп қондыру. әлі де агралы ел болып есептелетін Үндістан, Тайланд және Африканың көпшілік елдерінің ішінде «ауыл-ауыл» көші-қоны басым;

Ауыл-қала: халықтың ауылдық жерден қалалық жерге қоныс аударуының себебі кедейшілік болып табылады: ауыл шаруашылығындағы табыстың төмендігі; еңбек өнімділігінің төмендігі; халық санының артуы; жетіспеушілік, жердің тарлығы, шаруашылықтың бөлшектенуі мен жердің әділетсіз бөлінуі; экологиялық ауыртпалықтар мен салыстырмалы түрде экономикалық мүмкіндіктердің болмауы. БҰҰ-ның деректері бойынша кейінгі 20 жылда дамушы елдердің қала халқы миллиард адамға дейін жетеді деп күтілуде. Қазіргі уақытта бұл дамушы елдердің кең таралған ішкі көші-қон үлгісі болып табылады.

Қала-қала: жалпы алғанда – бұл урбанизациясы жоғары Солтүстік Америка мен Еуропа сияқты елдерге тән, жұмысқа орналасу мақсатымен бір қалалы аймақтан екіншісіне қоныс аудару. Кешегі күнге дейін «ауыл-қала» және «қала-қала» бағытындағы көші-қон Қазақстанның көші-қон ағымдарының құрылымында басым болып келді.

Қала-ауыл: тәртіп бойынша мақсаты жаңа қонысқа көшу немесе бұрын ауылдың қалаға көшіп келгендердің кейін қайта көшуі болып табылады.

Сыртқы көші-қон (сыртқа қоныс аудару, сырттан көшіп келу) адамдардың бір елден екіншісіне қоныс аударуын білдіреді және оған шекаралардан өту тән болып келеді. Сыртқы көші-қон (оны кейде халықаралық деп те айтады), эмиграция (басқа елде тұрақты тұру үшін елден қоныс аудару) және иммиграция (елде уақытша немесе тұрақты тұру үшін шетелдіктердің көшіп келуі) сияқты түсініктермен беріледі.

Барынша кең таралғаны – көші-қон ағымдарының алты түрінен тұратын халықаралық көші-қонның жіктелуі болып табылады.

1. Тұрақты қоныс аудару – бұл елге кіруге заңды түрде рұқсат берілген және елге кіру негізі, отбасымен табысу мақсатындағы рұқсаты, қабылдаушы елде қоныстану мүмкіндігі бар сырттан қоныс аударушылар.

2. Тіркелудегі жұмыс іздеп қоныс аударушылар екі топқа бөлінеді:

Уақытша келісім-шартқа отырған жұмыскерлер, тәртіп бойынша, барған елінде белгілі бір уақытта ғана болатын біліксіз немесе біліктілігі төмендер;

Уақытша білікті жұмыскерлер, бұлар ұлттық тасымал компанияларында немесе біріккен кәсіпорындарында жұмыс істейтіндіктен бір елден бір елге ауысып отыратындар.

3. Жасырын (тіркелмеген) қоныс аударушылар. Бұлардың барған елдеріне жасырын кіргені себепті заңды мәртебесі болмайды. Егер қабылдайтын елдер рұқсат беру саясатын шектейтін болса, жасырын көші-қон арта түседі. Көшіп келушілерді әлсіз бақылайтын елдер үшін заңсыз көші-қон дағдышы құбылысқа айналуы мүмкін. Мысалы, Украина үшін бұл өте маңызды.

Баспана іздеушілер – саяси, діни, ұлттық себептермен немесе белгілі бір әлеуметтік топқа жатқандықтан қуғын көріп босқын мәртебесін алу үшін шекарадан өтіп, өтініш беретін тұлғалар. Баспана беру туралы шешім 1951 жылғы босқын мәртебесі туралы Конвенцияда және қолқойған елдер үшін 1967 жылғы соған сәйкес Хаттамадағы өлшемдер арқылы шығарылады.

Босқын деп танылғандар, босқындар мәртебесі туралы 1951 жылғы Конвенцияға сәйкес тиісті мемлекет үкіметтері «нәсілдік, діни, азаматтық құрамы үшін белгілі бір әлеуметтік топқа жататындықтан қуғын-сүргінге ұшыраған немесе саяси көзқарасы үшін өз елінен тысқа тұратын және белгілі қауіппен бұл елдің қорғауын өздері пайдаланғысы келмейтін немесе пайдалана алмайтын;

немесе азаматтығы жоқ және осындай себептермен өзелінентыстатұратын, белгілі қауіптерден еліне қайтуға мүмкіндігі жоқ немесе қайтқысы келмейтін» - деп тапқан адамдар болып табылады.

Көптеген сыртқа қонысаударушылары бұланықтамағасәйкес келмейтін түсіне отырып, 42 африкалық және 10 латынамерикандық ел босқындар түсінігін кеңейте түсетін аймақтық құжаттар қабылдады.

Defacto босқындар, кейде оларды сырттай қоныстандырылған тұлғалар, яғни 1951 жылғы Конвенцияға немесе 1967 жылғы Хаттамаға сәйкес босқын деп танылмайтын, бірақ маңызды бір себептерге байланысты (әсіресе соғыс немесе зорлық-зомбылықтың күшеюі сияқты) уақытша қорғауға алынған және соған сәйкес олардың азаматтығы бар елдеріне немесе олардың азаматтығы жоқ елдеріне қайтарылмаған тұлғалар деп те атайды.

Әлбетте, шынайы өмірде басқа да жағдайлардың болуы мүмкін, ал аталған көші-қон ағымдарының бітеқайнасып, араласып кетуі жиі кездеседі. Атап айтсақ бұған Сирия, Ирак, Ливия және т.б. да қарулы қақтығыстар болып жатқан мемлекеттер кіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Петров В.Н. «Миграции населения и этнические мигранты в современной России: Монография. // ред. В.И. Довренко. Краснодар: Кубанской Государственной университет, Из-во КГУ.-2004.-85-87 с.

2. Виноградова Е.В. Международный опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции. –Международная организация по миграции, Алматы. №4 2006. – 4-5 с.

3. Садовская Е.Ю. Миграционные процессы и миграционная политика в СНГ.-М.:Прогресс, - 2007.-12-15с.

4. Main factors influencing migration. А.Божжараулы, К.Цомплак. Вестник Каргандинского университета. -Серия право 2015.- №2(78).-С.19-22.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ПРАВО, ПРИМЕНЯЕМОЕ В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

*Абдикеев М.Н., к.ю.н., доцент КарГУ им.Е.А.Букетова
Аубакирова А.А., студентка КарГУ им.Е.А.Букетова*

Многие государства в зарубежных странах, начиная с 1868 г., активно начали разрабатывать систему норм международного права с целью ограничения воюющих в средствах и методах ведения войны, защиты гражданского населения, определения статуса воюющих, военнопленных, интернированных, правового положения лиц, находящихся под защитой специальных норм, а также отдельных категорий лиц, на которых данная защита не распространяется, и т.д.

Можно утверждать, что современный период развития общества характеризуется существенными достижениями в области регулирования вооруженных конфликтов и защиты жертв войны. Были разработаны и приняты конкретные международные договоры в рассматриваемой сфере. Это прежде всего, Гаагские конвенции 1899 и 1907 гг. о законах и обычаях войны, Женевский протокол 1925 г. о запрещении применения химического и бактериологического оружия и ряд других соглашений о запрещении или ограничении различных видов оружия, Женевские конвенции 1949 гг. и Дополнительные протоколы к ним 1977 г.[1].

Разработанная и действующая система норм современного международного права, регулирующая правоотношения в период войны, позволяет говорить об отдельной отрасли — международном гуманитарном праве, применяемом в период вооруженных конфликтов. Это обстоятельство, с одной стороны, служит импульсом для дальнейшего развития и правового оформления принципов и норм, определяющих критерии поведения воюющих, защиту жертв войны и т.д., а с другой стороны, государства-участники соглашения принимают на себя обязательства привести свое национальное право в соответствие с заключенными международными договорами. В случае несоответствия нормы внутригосударственного законодательства положениям международного договора приоритет отдается последнему.

Две эти точки зрения взаимообусловлены и взаимосвязаны и должны рассматриваться в совокупности. Во время вооруженных конфликтов более всего страдают ни в чем не повинные